

Investigating the economic effects of the components of the resistance economy in different provinces of Iran

Mohammad Gaffari Fard*
Ghulam Abbas Alamdar**

Received: 2021/05/13
Accepted: 2021/11/10

Abstract

In the economic literature, economic resilience policy has been introduced as an effective factor on macroeconomic variables. Estimating its effect on the economic growth of the provinces of Iran is one of the main objectives and problems of this research. The model of this research is estimated after performing the tests using the data panel econometrics method (estimated generalized squares). In the economic literature, the components of resistance economics are people-centered economy (people-based), interacting with the world economy (extroverted), relying on internal resources (endogenous), based on knowledge (knowledge-based), based on increasing National wealth and wealth production (justice-based) are explained. The components of resistance economics including justice-based, knowledge-based economy, endogenousness, extroversion and populism have a positive and significant effect on the economic growth of Iranian provinces, so that the components of basic justice and knowledge-based components have the greatest effect on the economic growth of Iranian provinces. Also, the combined index of resistance economy has a positive and significant effect on the economic growth of the provinces of Iran. Given the impact of the components, policy makers of Iran's economic development should pay special attention to justice-oriented policies and the promotion of knowledge-based indicators in order to achieve economic prosperity in the provinces of Iran.

Keywords: Economic Growth; Resilience Economy; province; EGLS
JEL Classification: Z12.H50.H27.C22

*. Assistant Professor, Department of Economic Sciences, Faculty of Science and Technology, Ahlul-Bayt International University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
mghaffaryard@abu.ac.ir 0000-0003-0136-7640

** M.A Student, Department of Economic Sciences, Faculty of Science and Technology, Ahlul-Bayt International University, Tehran, Iran.
abbas.alamdar23@gmail.com 0000-0003-7285-1897

بررسی آثار اقتصادی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در استان‌های مختلف ایران

محمد غفاری فرد*

غلام عباس علمدار**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۴

چکیده

در ادبیات اقتصادی، سیاست تاب‌آوری اقتصادی به عنوان عامل مؤثر بر متغیرهای کلان اقتصادی معرفی شده است، با توجه به رشد پایین اقتصادی استان‌های ایران طی سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه، در این مقاله شناسایی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و برآورد اثر آن بر رشد اقتصادی استان‌های ایران از اهداف و مسئله اصلی این تحقیق می‌باشد. مدل این پژوهش بعد از انجام آزمون‌ها با استفاده از روش اقتصادسنجی پانل دیتا (حداقل مربعات تعمیم‌یافته برآوردی) برآورد شده است. در ادبیات اقتصادی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مردم محور (مردم‌بنیاد)، در تعامل با اقتصاد جهان (برون‌گرا)، با تکیه به منابع داخلی (درون‌زا)، استوار بر پایه‌های دانش (دانش‌بنیان)، مبتنی بر افزایش ثروت ملی و تولید ثروت (عدالت بنیان) تبیین شده است. مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی شامل عدالت بنیانی، اقتصاد دانش‌بنیان، درون‌زایی، برون‌گرایی و مردمی بودن تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی استان‌های ایران دارد؛ به نحوی که بیشترین اثر را بر رشد اقتصادی استان‌های ایران عدالت بنیانی و اقتصاد دانش‌بنیان دارد. همچنین شاخص ترکیبی اقتصاد مقاومتی بر رشد اقتصادی استان‌های ایران نیز اثر مثبت و معنی‌داری دارد. با توجه به تأثیر مؤلفه‌ها، سیاست‌گذاران پیشرفت اقتصادی ایران می‌بایست جهت تحقق رونق اقتصادی در استان‌های ایران به سیاست‌های عدالت‌محوری و ارتقای شاخص‌های دانش‌بنیانی توجه ویژه‌ای داشته باشند.

واژگان کلیدی: رشد اقتصادی؛ اقتصاد مقاومتی؛ استان؛ حداقل مربعات تعمیم‌یافته برآوردی.

طبقه‌بندی JEL: Z12.H50.H27.C22

* استادیار گروه علوم اقتصادی، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه بین‌المللی اهلیت (ع)، تهران، ایران

mghaffaryfard@abu.ac.ir

0000-0003-0136-7640

** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی با گرایش اقتصاد اسلامی، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه بین‌المللی

اهلیت (ع)، تهران، ایران.

abbas.alamdar23@gmail.com

0000-0003-7285-1897

۱. مقدمه

یکی از دغدغه‌های اساسی جوامع، توسعه اقتصادی به معنای ارتقای سطح رفاه و بهبود وضعیت معیشت افراد در جوامع مختلف است. مبحث توسعه اقتصادی در دوره‌های مختلف تاریخ معاصر ایران مورد توجه بوده و بر همین اساس عنوان دهه پیشرفت و عدالت توسط امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دهه چهارم انقلاب اسلامی نامگذاری گردید که نقطه عطفی در حوزه نظری و کاربردی و برنامه‌ریزی به وجود آورده است و از سوی ایشان مفاهیم، مبانی، اصول، فرآیند، موانع و الزامات پیشرفت ارایه شده است (عبدالملکی، ۱۳۹۱، ص. ۲۲). بر اساس این در جمهوری اسلامی ایران برنامه‌ریزی منطقه‌ای به عنوان مفهومی بسیار کلان و فراگیر در برنامه‌های توسعه کشور طی برنامه‌های مختلف تعریف شده است و نهادها، ساختارها و ستادهای استانی با دید بلندمدت و با هدف توزیع فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و ظرفیت‌های آشکار و پنهان مناطق و شهرستان‌ها با بهره‌برداری بهینه از امکانات با تکیه بر توانمندی‌ها، قابلیت‌ها و مزیت‌های آن منطقه به طور هماهنگ با سایر مناطق جهت تحقق اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی طی سال‌های مختلف در مناطق شکل گرفته است (اشرفی، ۱۳۹۶).

اقتصاد مقاومتی و اصطلاح مشابه آن که تاب‌آوری اقتصادی است در دهه اخیر با شدت گرفتن شوک‌ها و مخاطرات جهانی در نظام اقتصادی کشورها مطرح شده است. به‌طور مشخص با به وجود آمدن بحران مالی سال ۲۰۰۸ که روند رشد و توسعه کشورها را به تعویق انداخت و حتی بعضی کشورهایی که از تاب‌آوری اقتصادی مناسبی برخوردار نبودند دیگر نتوانستند به رشد و توسعه قبل از بحران دست پیدا کنند، به همین خاطر کشورها احساس کردند راه‌حلی را دریابند تا میزان آسیب‌پذیری سیستم اقتصادی کشور را در برابر شوک‌ها به حداقل ممکن رسانیده و بتوانند با سرعت ممکن بعد از شوک‌ها به حالت قبلی دست پیدا کنند. اقتصاد کشور ایران بعد از انقلاب

اسلامی با تحمل تحریم کشورهای بیرونی و شدت گرفتن مخاطرات جهانی که در شرایط خاص و متفاوت‌تر قرار گرفته است خالی از آسیب نبوده، بنابراین مسئولان و برنامه‌ریزان به دنبال عواملی بودند که بتوانند میزان اثر تحریم‌ها را کاهش داده و رشد و توسعه کشور با برنامه‌ریزی دقیق ملی - منطقه‌ای ادامه پیدا کند. به همین منظور، به نظر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران یکی از عواملی که می‌تواند در شرایط موجود بر رشد و توسعه اقتصادی استان‌های کشور ایران مؤثر واقع شود، اقتصاد مقاومتی است. این اصطلاح در سال ۱۳۸۹ وارد ادبیات اقتصاد ایران شده و سیاست‌های کلی آن در سال ۱۳۹۲ توسط امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ابلاغ شد. بنابراین در این مقاله محقق دنبال آن است که مؤلفه‌های اقتصادمقاومتی را شناسایی نموده و بررسی نماید تا میان مؤلفه‌های اقتصادمقاومتی و رشد اقتصادی استان‌های ایران چه رابطه‌ای وجود دارد؟ و اگر وجود دارد این رابطه چگونه است؟

اهمیت انجام این تحقیق از این جهت است که دستیابی به رشد اقتصادی استانی در کشور ایران یکی از چالش‌های بزرگ به‌شمار می‌رود. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد رشد اقتصادی ایران در سال‌های اخیر پایین بوده و مقارن با دوره‌هایی می‌باشد که شدت تحریمات بیرونی افزایش یافته و با محدودیت‌های زیادی مواجه است، به همین لحاظ بررسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در مقابل شوک‌های جهانی و درک تأثیر آن بر رشد اقتصادی استان‌های ایران اهمیت دارد. مطالعات بریگوگلیو طی دوره ۲۰۰۹-۲۰۱۲ نشان می‌دهد که یکی از عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی کشورها، تاب‌آوری و سازایی اقتصاد آن کشورها است. در شرایط فعلی با تشدید تحریم‌های ظالمانه، شدت گرفتن مخاطرات جهانی و مهم بودن رشد اقتصادی استان‌ها، این ضرورت احساس می‌شود، تا مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی شناسایی و چگونگی عملکرد و تأثیرگذاری این مؤلفه‌ها برای مقابله با تحریم‌ها، کاهش اثرات شوک‌های جهانی و دستیابی به رشد اقتصادی در سطح استان‌های ایران روشن شود. قلمرو مکانی این تحقیق، استان‌های ایران بوده و

برآورد مدل با استفاده از داده‌های آماری قابل استفاده برای ۳۱ استان، طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۶ از روش اقتصادسنجی پانل دیتا (حداقل مربعات تعمیم یافته برآوردی) انجام خواهد گرفت. ساختار بندی به نحوی است که در بخش اول مقدمه و بیان مسئله، بخش دوم ادبیات موضوع و پیشینه، بخش سوم روش تحقیق، بخش چهارم یافته‌های تحقیق و در بخش پنجم جمع بندی و در بخش نهایی منابع مآخذ آورده شده است.

۲- ادبیات موضوع و پیشینه

۲-۱- ادبیات نظری

۲-۱-۱- اقتصاد مقاومتی

بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، اقتصاد مقاومتی را می‌توان این گونه تعریف کرد "اقتصادی که در شرایط دشواری، تهدید و دشمنی بتواند به اهدافش دست پیدا کند، اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی با وجود اینکه، فضای ناملاطم، تلاطم‌ها و دشمنی که از بیرون به صورت تحمیلی بر آن اعمال شده و یا در درون خودش به وجود آمده، بتواند اهداف تنظیم شده برای خودش را محقق سازد و به آن‌ها دست پیدا کند، چنین اقتصادی، اقتصاد مقاومتی به حساب خواهد آمد" (عبدالملکی، ۱۳۹۴، ص. ۴۶۶). در ادبیات متعارف "اقتصادمقاومتی" معادل دقیقی نداشته و به همین سبب می‌توان یاد آورد که این اصطلاح برخواسته از فرهنگ اسلامی بوده و اصطلاح نوینی در ادبیات اقتصادی به‌شمار می‌رود. با جستجو در منابع درمی‌یابیم که اصطلاحاتی همچون پایداری و تداوم اقتصادی، ضدشکنندگی اقتصادی، استحکام و پیوستگی متقابل در اقتصاد، اقتصاد بازدارنده و بازدارندگی اقتصادی، ثبات اقتصادکلان، مقاوم بودن اقتصادها، اقتصاد با وضعیت باثبات، وضعیت ایستایی در اقتصاد و تحریم و شکنندگی در اقتصاد رابطه نزدیکی با مفهوم اقتصاد مقاومتی دارد. اما در ظاهر اقتصاد حمایتی نزدیکترین اصطلاح به اقتصاد مقاومتی بوده که به معنای ایجاد چتر حمایتی توسط اجرای سیاست‌های اقتصادی از یک موضع خاص مانند بخش تأمین انرژی، بخش

تولید و کارآفرینی می‌باشد. آنچه از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برمی‌آید، اقتصاد مقاومتی، یک مفهوم گسترده با ریشه‌های اسلامی و بومی بوده که با مفاهیم بنیادین اقتصاد اسلامی گره خورده است (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۹۰). در کل اقتصاد مقاومتی، الگوی علمی متناسب با نیازها، اقتصاد مردم‌محور (مردم‌بنیاد)، در تعامل با اقتصاد جهان (برون‌گرا)، با تکیه به منابع داخلی (درون‌زا)، استوار بر پایه‌های دانش (دانش‌بنیان)، مبتنی بر افزایش ثروت ملی و تولید ثروت (عدالت بنیان) و پویا است (باقری، ۱۳۹۴، ص. ۲۱).

۲-۱-۲- تبیین مفهوم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

در مورد سیاست‌های کلی ابلاغی نظام می‌توان گفت، تعریف بسته‌های سیاستی به منظور ایجاد یک نگاه جامع و همه‌جانبه می‌باشد. برای حل مشکلات راه‌حل را پیش‌بینی نموده و نه تنها مشکل جدیدی ایجاد نمی‌کند بلکه می‌تواند سایر راه‌حل‌ها را تقویت کند. این بسته‌های سیاستی به نحوی طراحی شده‌اند که در بلندمدت اهداف خاصی را حمایت و پشتیبانی نمایند (سلیمانی و پیغامی، ۱۳۹۵، ص. ۸). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با اهداف بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی، تأمین رشد پویا و دسترسی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله با رویکرد جهادی، انعطاف‌پذیر، مولد، فرصت‌ساز، پیشرو، درون‌زا و برون‌گرا در سال ۱۳۹۲ ابلاغ گردید. در بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ویژگی‌هایی برای اقتصاد مقاومتی مطرح شده که مهمترین آنها عبارت از عدالت‌محوری، مردم‌بنیانی، دانش‌بنیانی، درون‌زا و برون‌گرا بودن است. یکی از الزامات اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی به نفت بوده و این وابستگی میراث صد ساله کشور است. اگر جامعه ایران بتواند از فرصت‌هایی که وجود دارد استفاده نموده و نفت را با فعالیت‌های دیگر جایگزین کند حرکت بزرگی در زمینه اقتصاد انجام داده است. ظرفیت‌های گوناگونی در این کشور وجود دارد که می‌تواند خلاهای این کشور را پر کند. یکی از این کارها صنایع دانش‌بنیان است. برای اینکه به اهداف مورد نظر

برسند باید دستگاه‌های اجرایی مبتنی بر دانش روز و فناوری‌های نوین وجود داشته باشد و روش‌های قدیمی و سنتی را کنار گذاشته و خود را با شیوه‌های جدید دنیا مجهز نمایند. در اقتصاد، دانش یادگیری فناوری‌ها، عامل اصلی تولید و رفاه جامعه است. بعضی از کشورها ممکن است منابع زیرزمینی خود را به صاحبان ثروت و علم در دنیا منتقل کنند، محصولات آنها را خریداری کنند و در ظاهر شاید پیشرفتی را احساس کنند که در واقع پیشرفت نیست؛ پیشرفت زمانی میسر خواهد شد که درون‌زا باشد و متکی به نیروی درونی خود کشور باشد و به همین لحاظ است که وزن کشورها، ملت‌ها و دولت‌ها به همین درون‌زایی آنها وابستگی دارد. اگر چنانچه از درون یک حرکت، جهش و رشدی به وجود بیاید به یک کشور و ملت وزن، ارزش، اعتبار و ابهت می‌دهد (شقایق شهری و کریم، ۱۳۹۵، ص. ۷۱). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و سایر گفته‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، به نحوی تأمین‌کننده شرایط مقدماتی برای طراحی نظام جدید اقتصادی (اقتصاد مقاومتی) است. در حقیقت این سیاست‌ها مواد و مبانی اولیه سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای نظام جدید اقتصادی را فراهم می‌سازد که باعث ایجاد یک نظام جدید اقتصادی می‌شود و از این طریق اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی را محقق می‌سازد؛ بنابراین از لحاظ نظری اقتصاد مقاومتی، نسخه معاصر نظام اقتصادی اسلام در چارچوب نظریه اقتصاد اسلامی به حساب می‌آید که در تقسیم کار ملی نقش مناطق در شکل‌گیری و پیاده‌سازی آن سیاست‌ها بسیار کلیدی و اساسی است (عبدالملکی، ۱۳۹۴، ص. ۴۸۲).

۲-۱-۳- مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی

عدالت بنیانی

در اقتصاد متعارف به‌خصوص در نظریات خرد نئوکلاسیک‌ها، استدلال‌هایی در مورد عدالت اقتصادی می‌توان مشاهده کرد که کارایی لازم را ندارد و تنها از یک جنبه (زاویه تقاضا) به این موضوع می‌نگرند. بر اساس نظریه نئوکلاسیک، در صورتی که با یک

توزیع مجدد درآمد، مطلوبیت کل اقتصاد افزایش یابد، یک قدم به بهینگی پارتو نزدیکتر می‌شویم، بنابراین توزیع مجدد درآمد تا مرحله‌ای ادامه خواهد داشت که دیگر مطلوبیت کل افزایش نیابد؛ اگر اقتصاد به این مرحله برسد به این معنا است که بهینگی پارتو محقق شده است، چون بالاترین سطح مطلوبیت در شرایط بهینگی پارتو ممکن است. بر اساس این نظریه، عادلانه‌ترین توزیع، توزیعی است که سطح رفاه کل جامعه را به حداکثر برساند (Wang & Sandholm, 2003, pp. 2-3). اما در معارف دینی یکی از بنیانی‌ترین اصول، اصل عدالت است که یکی از اهداف بلندمدت در شئون اجتماعی و فردی انسان‌ها و به خصوص فعالیت‌های اقتصادی این رعایت عدالت و برقراری قسط به شمار می‌رود. بر همین اساس امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در جلسه تبیین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، عدالت را یکی از شاخص‌های کلیدی اقتصاد مقاومتی بیان کرده است (جلسه تبیین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ۱۳۹۲/۲/۲۰). مصادیق اجرای عدالت بدون تردید هم نیازمند قوانین و مقررات عادلانه متناسب با مقتضیات و شرایط و هم نیازمند اجرای صحیح قوانین، اتخاذ تدابیر صحیح و کارآمد برای گردش سالم پول در بخش حقیقی اقتصاد، مدیریت در توزیع ثروت به شمار می‌رود. بی‌تردید اگر به عدالت در توزیع توجه نشود، عدم توازن و شکاف طبقاتی ایجاد خواهد شد و تلاش برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی را ناکام خواهد گذاشت (ریاحی مهر، ۱۳۹۴، ص. ۱۱۴). در مکتب اقتصادی اسلام بحث عدالت اقتصادی به دو بخش عدالت تخصیصی و عدالت توزیعی تقسیم می‌شود، به منظور مطالعه هر موضوعی در زمینه عدالت اقتصادی، باید دیده شود که این موضوع از زاویه عدالت تخصیصی و توزیعی چه وضعیتی را دارا است؛ به طور مثال، اگر در مورد کارکرد مناطق آزاد در نظام اقتصاد مقاومتی بخواهد صحبت شود باید دیده شود که چه اثری بر تحقق عدالت تخصیصی و توزیعی به لحاظ نظری خواهد داشت. مثلاً در صورتی که مناطق آزاد بتواند موجب رشد اقتصادی کشور شود در این صورت می‌توان گفت در

مسیر عدالت تخصیصی است و از سوی دیگر در صورتی که مناطق ویژه و آزاد بتواند الگوی مناسب باشد و توزیع درآمد را بهتر کند و به شرایط عادلانه بودنش نزدیکتر نماید در این صورت با عدالت توزیعی همسو می‌باشد (عبدالملکی، ۱۳۹۴، ص. ۵۹۰). در مناطق می‌بایست شناسایی ظرفیت و مزیت‌های نسبی و رقابتی بخش‌های اقتصادی در دستور کار دولتمردان قرار گیرد و تمام تسهیلات و منابع بودجه‌ای با رویکرد توازن و تعادل منطقه‌ای در کشور بکار گرفته شود تا با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها، رونق اقتصادی را در مناطق شکل داده و مناطق و شهرستان‌هایی که به دلایل تاریخی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نسبت به سایر مناطق از درجه توسعه‌یافتگی پایین‌تری برخوردار هستند با رویکرد عدالت توزیعی، جهت شکوفایی و ارتقای رفاه و رونق اقتصادی در آن مناطق سیاست‌گذاری کرد.

دانش‌بنیانی

یکی از شاخص‌های مهم در حوزه رشد اقتصادی، دانش‌بنیانی بودن اقتصاد است. تا حد امکان کشورهای پیشرفته سعی می‌کنند تا تولیدات کشورشان را مبتنی بر دانش نوین سازگار نمایند. در واقع تفاوت بین کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه را به‌کارگیری دانش و فناوری تعیین می‌کند و به همین منظور جمهوری اسلامی ایران با درک اهمیت و ضرورت این موضوع و با تأکید بر نیروی جوان و تحصیل‌کرده، اقتصاد دانش‌بنیان را در قالب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی قرار داده است (عمارلو و روحانی، ۱۳۹۷، ص. ۱۲). رشد اقتصادی دانش‌بنیان در ایران در دوره بعد از انقلاب مخصوصاً در دهه‌های ۸۰ و ۹۰، پیشرفت قابل توجهی داشته است؛ به نحوی که ایران در سال ۲۰۱۱ با کسب رتبه اول جهان در بخش رشد و تولید علم، در جایگاه بیستم جهان قرار گرفت. زمانی که در یک کشور رشد علم سرعت پیدا کند، پس انتظار می‌رود که با تبدیل نمودن علم به فناوری و فناوری به ثروت، نرخ رشد اقتصادی و سایر شاخص‌های مهم مثبت اقتصادی در آن کشور رشد نماید. این که کشور ایران

بخواهد به آن حد مطلوب برسد نیازمند تداوم رشد علم و دانش است و سرمایه‌گذاری‌های لازم در این حوزه صورت بگیرد.

در حال حاضر خلاء دیگری که در ایران احساس می‌شود این است که روند تبدیل علم به فناوری و تجاری شدن و تبدیل به ثروت، به کندی پیش می‌رود و با توجه به این کمبودها، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تلاش کردند با قرار دادن الگوی اقتصاد دانش‌بنیان به عنوان یکی از مؤلفه‌ها در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، این خلاها را از بین برده و فاصله را با حالت مطلوب کمتر نمایند (عبدالملکی، ۱۳۹۴، ص. ۴۳۴). ارتقای شاخص‌های توسعه انسانی، آموزش منابع انسانی در سطوح مختلف، کنترل مشوق‌های اقتصادی و تهیه زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناوری با رویکرد منطقه‌ای از مؤلفه‌های اقتصاد دانش‌بنیان منطقه‌ای محسوب می‌شود.

درون‌زایی و برون‌گرایی

در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی درون‌زایی و برون‌گرایی اقتصاد دو مؤلفه مهم است. رهبر معظم انقلاب در سال ۹۳ در حرم مطهر رضوی در اجتماع مردم و مسئولین با تأکید بر تبیین مفهوم برون‌گرایی اقتصاد بیان می‌فرمایند این اقتصاد به دلیل اینکه از دل ظرفیت‌های کشور و مردم می‌جوشد پس درون‌زا بوده و رشد این نهال به امکانات کشور ایران متکی است، اما اقتصاد مقاومتی درون‌گرا نیست، بلکه برون‌گرا می‌باشد و مطابق این خاصیت اقتصاد کشور محدود و محصور به داخل کشور نبوده و با اقتصاد جهانی تعامل دارد و با قدرت با آنها روبرو می‌شود؛ پس اقتصاد مقاومتی درون‌گرا نبوده ولی درون‌زا است (شقایق شهری و کریم، ۱۳۹۵، ص. ۷۲).

تعاریف مختلفی را مفسرین از درون‌زایی در اقتصاد مقاومتی ارائه کرده‌اند: درون‌زایی به معنای مولد بودن و تکیه اساسی بر توان و ظرفیت داخلی و ملی یک کشور است، بر اساس فکر، خلاقیت و نهاده‌های مولد از درون مردم می‌جوشد (پیغامی، ۱۳۹۳، ص. ۲۵۰).

تقویت تولید ملی را با تکیه بر منابع داخلی می‌توان در بحث درون‌زایی مطرح کرد؛ با پرداختن به اثرات تولید ملی روشن می‌شود که این مسئله چرا در اقتصاد مقاومتی مهم و لازم است و در بی‌اثر ساختن تحریم‌ها و شوک‌های بیرونی می‌تواند مؤثر باشد. اولین اثر تقویت تولید ملی، افزایش موجودی کالاها می‌باشد، با توجه به آنکه کمبود کالا و قحطی یکی از اهداف تحریم‌ها بر اقتصاد ایران است، برای رفع این هدف، افزایش موجودی کالاها در سیستم اقتصادی کارساز است. در دومین اثر تقویت تولید ملی می‌توان از کاهش تورم یاد کرد. بر اساس قانون اولیه اقتصاد یعنی قانون عرضه و تقاضا، به هر میزان که تولید افزایش پیدا کند در صورت ثابت بودن سایر شرایط، قیمت‌ها کاهش پیدا می‌کند. سومین اثر، کاهش وابستگی به کالاهای خارجی است، طبیعی است زمانی که کمیت و کیفیت تولید کالاهای داخلی افزایش پیدا نماید این امر باعث می‌شود تقاضای کالایی که در داخل ایران تولید می‌شود افزایش یافته و در نهایت تقاضای مصرف‌کنندگان داخلی ایران از کالای خارجی کاهش پیدا خواهد کرد. چهارمین اثر را می‌توان کاهش تقاضای ارز مطرح کرد، زیرا زمانی که تولید داخلی رشد می‌یابد باعث کاهش واردات شده و کاهش واردات منجر به کاهش تقاضای ارز خواهد شد. پنجمین اثر تقویت تولید ملی، افزایش اشتغال و درآمد است، که این اشتغال و درآمد در نهایت موجب افزایش رفاه جامعه خواهد شد. اثر ششم را افزایش درآمدهای دولت به خود اختصاص می‌دهد، با توجه به اینکه درآمدهای نفتی بخش قابل توجهی از درآمدهای دولت را تشکیل می‌دهد و شدت گرفتن تحریم نفتی تأثیر نسبی روی درآمدهای دولت گذاشته است، پس در نتیجه افزایش تولید ملی از زوایای مختلف درآمدهای دولت افزایش پیدا نموده و دولت در امر اجرای برنامه‌های خود بدون وابستگی به نفت کارا تر عمل خواهد کرد (عبدالملکی، ۱۳۹۴، ص. ۶۱۴).

در بسیاری از مطالعات انجام شده مشخص شد که توسعه صادرات بر رشد اقتصادی کشورها قابل توجه است. توسعه صادرات کالاهای اولیه، نیمه‌ساخته و ساخته

شده در چارچوب سیاست‌های برون‌گرا در تجارت بین‌الملل مطرح می‌شود، افزایش صادرات جهت مقابله با کسری تراز پرداخت‌ها، استفاده بهینه از امکانات موجود و بالقوه، فراهم‌آوردن مزیت نسبی در تولید کالاهای صادراتی، بهره‌وری عوامل تولید، بهبود رقابت بین تولیدکنندگان، تقویت کیفیت محصولات، ارزآوری، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، گسترش بازاری داخلی، امکان استفاده از سطح بالای فناوری بروزشده، رشد اقتصادی و در نهایت صادرات می‌تواند سهم از تجارت برونی و بازارهای بین‌المللی را به همراه داشته باشد (کمپجانی، ۱۳۸۰). در طراحی سیاست‌های توسعه صادرات، نقش استان‌ها بویژه استان‌های مرزی کشور (۱۶ استان) بسیار قابل توجه است. باز طراحی نقش مناطق در طراحی و ایجاد بازارچه‌های مرزی و همکاری با کشورهای همسایه جهت تسهیل امور مربوط به صادرات و استفاده از ظرفیت همسایگان در بازاریابی محصولات صادراتی مناطق و کشور امر حیاتی و کلیدی است که با اجرایی کردن سیاست‌های اقتصاد مقاومتی منطقه‌ای می‌توان گام‌های عملیاتی و اساسی در توسعه صادرات و رشد اقتصادی مناطق برداشت.

مردمی محور بودن

به منظور دسترسی به رشد اقتصادی، کشورها تلاش دارند جهت ایجاد فضای رقابت، میزان مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی یا خصوصی‌سازی را در قالب مشارکت عمومی - خصوصی افزایش دهند. بر این اساس مردمی‌بودن یا خصوصی‌سازی اقتصاد از جمله مؤلفه‌های مهم اقتصاد مقاومتی به شمار می‌رود،

به‌طور مشخص‌تر در جمهوری اسلامی ایران مشارکت مردم در الگوی اقتصاد مقاومتی به دو علت مهم است: ۱- دولتی‌بودن اقتصاد؛ ۲- نفتی بودن اقتصاد. مشکلات فراوانی را دولتی بودن و نفتی بودن اقتصاد به دنبال دارد که از جمله اثرات مستقیم این امر می‌توان به کاهش بهره‌وری عوامل تولید، پایین بودن میزان رشد اقتصادی، طولانی شدن زمان سرمایه‌گذاری‌ها، ناعادلانه توزیع شدن درآمدها، افزایش فساد اداری، ایجاد

رانت اقتصادی و ... اشاره کرد (یوسفی و غفاری، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۰). اما طبق بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مردمی کردن کار آسانی نیست و البته راه‌حل معضل دولتی بودن اقتصاد، تنها سپردن آن به بخش‌های غیر دولتی و سرمایه‌داران نیست؛ رفع این مشکل در ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مورد توجه قرار گرفته است (ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ۱۳۹۲/۱۱/۳۰). البته در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی توجه ویژه به انتقال بخش‌های مهمی از اقتصاد به عموم مردم است نه صرفاً انتقال مالکیت از دولت به بخش خصوصی که ممکن است باعث افزایش کارایی در اقتصاد بشود ولی یک انحصار ویژه برای یکسری از افراد ایجاد نماید بنابراین در اقتصاد مقاومتی تأکید بر حضور آحاد مردم در قالب شرکت‌های تعاونی و خصوصی است. شناسایی پروژه‌ها و طرح‌های دولتی قابل واگذاری به مردم، مشارکت مردم در شروع فعالیت‌های کوچک و تعاونی‌ها، هم‌افزایی شرکت‌های بزرگ با شرکت‌های کوچک و متوسط مردمی در زنجیره تأمین تولید، برابری آحاد مردم در برابر قوانین و مقررات تولیدی کشور و استفاده از تسهیلات و منابع خصوصی و دولتی به‌صورت عادلانه به تفکیک مناطق از مؤلفه‌های مردمی کردن اقتصاد در پهنه سرزمین ایران است.

بنابراین با اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در مناطق، انتظار می‌رود متغیرهای کلان اقتصادی و منطقه‌ای بهبود یابد؛ از جمله تولید داخلی منطقه‌ای، اشتغال مناطق، جذب سرمایه‌گذاری، صادرات غیر نفتی منطقه‌ای و همکاری با کشورهای همسایه، برابری درآمدی، مشارکت و نظارت مردم در اقتصاد، برقراری عدالت تخصیصی و توزیعی، افزایش درآمدهای غیر نفتی و تراز بودجه استانی، رقابت سالم بین مناطق و همگرایی اقتصادی بین مناطق، شناسایی مزیت‌های نسبی و منطقه‌ای بخش‌های مختلف اقتصادی و استفاده از ظرفیت تولیدی مناطق، ارتقای مدیریت توسعه منطقه‌ای، باز طراحی و ارتقای روابط کارا و اثربخش همکاری بین سطوح مختلف سیاست‌گذاری ملی - بخشی - منطقه‌ای - محلی، ارتقای بهره‌وری نیروی کار و سرمایه، ارتقای

<p>بهره‌وری از انرژی، استفاده بهینه از عرصه‌های سرمایه‌گذاری شده در اقتصاد، مبارزه جدی با فساد اقتصادی، دانش‌بنیانی کردن بخش‌های مهم اقتصاد کشور، زنده کردن تولیدات داخلی و شناسایی فعالیت‌ها و زنجیره‌های اقتصادی مزیت‌دار کشور، استفاده از تولیدات داخلی، بر کارآفرینی تأثیرگذار است. اما دو متغیر دیگر به دلیل مشروط بودن معاملات خارجی به انتقال فناوری و استفاده درست از سرمایه‌ها و منابع مالی کشور ایران بر کارآفرینی در بسیج تهران اثرگذار نیست.</p>	<p>به دلیل اهمیت اقتصاد مقاومتی، راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی با رویکرد کارآفرینی در بسیج تهران</p>	<p>مشهدی حسن میرزای شیرازی (۱۳۹۶) با استفاده از روش حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار SPSS و SMARTPLS</p>
<p>توجه لازم به برنامه‌ریزی غیرمتمرکز با تکیه بر ظرفیت‌های واقعی هر منطقه جهت رسیدن به هدف پیشرفت متعادل و یکپارچه در هر زمینه‌ای یک امر اجتناب‌ناپذیر بوده و از حالا می‌توان با برنامه‌ریزی دقیق نسبت به توسعه یکپارچه این مناطق و رفع نابرابری‌ها و شکاف‌های پیشرو گام برداشت.</p>	<p>اولویت‌سنجی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق برنامه‌های آمایش سرزمین در ایران</p>	<p>پروندی، ساسان (۱۳۹۶) با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای (Anp)</p>
<p>شاخص‌های منتخب اقتصاد مقاومتی در بلندمدت و کوتاه‌مدت دارای تأثیر مثبت و بعضاً معناداری بر رشد اقتصادی است.</p>	<p>تأثیر بلندمدت و کوتاه‌مدت شاخص‌های منتخب اقتصاد مقاومتی بر رشد اقتصادی ایران</p>	<p>زنوزی و صادق‌وند (۱۳۹۶) با استفاده از مدل تابع تولید کاب داگلاس و الگوی خودرگرسیون با وقفه‌های توزیع شده</p>
<p>در بخش کشاورزی کل واردات در سال ۱۳۸۳ از ۷۹۵۷ هزارتن به ۲/۱۷۵۹۲ هزار تن در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و اجرای الگوی اقتصاد</p>	<p>آثار رویکرد الگوی اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی</p>	<p>قویدل (۱۳۹۷) با استفاده از روش تحلیلی بر مبنای گزارشات و</p>

<p>مقاومتی با ایجاد فضا و بستر مناسب جهت تولیدات داخلی محصولات کشاورزی اساسی و استراتژیک (گندم، برنج و ...)، جایگزین واردات، ایجاد اشتغال و زمینه‌سازی برای افزایش صادرات غیرنفتی، باعث می‌شود شرایط را بهبود ببخشد و برای مقاوم کردن اقتصاد از تمام ظرفیت‌ها استفاده شود.</p>		<p>مبانی اقتصاد مقاومتی</p>
<p>(فرهنگ کار و تولید، حذف انحصار تولید و مشارکت عامه مردم در تولید، ارتقا ظرفیت تولید و حمایت تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، استفاده بهینه از ظرفیت‌ها از طریق بهره‌وری تولید، روح خودباوری و خوداتکایی از طریق تلاش برای تولید مایحتاج ملی و کاهش وابستگی به منابع خارجی) موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می‌گردد.</p>	<p>شناسایی نقش مؤلفه‌های اقتصادمقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.ا</p>	<p>رفیعیایی (۱۳۹۷) با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی</p>
<p>استان‌های تهران، البرز، اصفهان و سمنان در رتبه‌های بالا و استان‌های سیستان و بلوچستان، هرمزگان، کردستان و ایلام در رتبه‌های پایین از لحاظ شاخص‌های کل اقتصاد مقاومتی قرار گرفته است. از نظر همگونی شاخص‌ها، استان‌ها از وضعیت نامطلوبی برخوردار می‌باشند و از نظر میانگین شاخص کل، ۱۴ استان بالاتر از میانگین و ۱۷ استان پایین‌تر از میانگین کل قرار گرفتند که در نهایت بیان‌کننده پایین بودن مقاومت اقتصادی استان‌ها از نظر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی می‌باشند.</p>	<p>بررسی و تحلیل جایگاه استان‌های کشور ایران از لحاظ مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی</p>	<p>پیلسته (۱۳۹۸) با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه (waspas,vikor,) electre, و تحلیل روابط خاکستری)</p>
<p>تاب‌آوری استان خوزستان از وضعیت مطلوبی</p>	<p>بر آورد تاب‌آوری</p>	<p>افقه و منصورى (۱۳۹۹)</p>

برخوردار نبوده و اما تاب‌آوری بخش کشاورزی با وجود تکیه بر وضعیت جوی آب و هوا و تاب‌آوری اقتصادی بعد از روی دست گرفتن سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از سال ۱۳۹۲ تا سال ۱۳۹۵ روند نسبتاً رو به بهبود داشته است.	بخش‌های مهم اقتصادی و اجتماعی استان خوزستان در دوره زمانی ۱۳۷۰-۱۳۹۵	با استفاده از روش MIMIC برآوردگر حداکثر راست‌نمایی (ML)
--	---	---

منبع: یافته‌های تحقیق

وجه نوآوری مقاله حاضر با مطالعات پیشین:

هرچند از زمان ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تحقیقات قابل ملاحظه‌ای صورت گرفته است اما مطالعه‌ای که مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را در استان‌های ایران مشخص کرده باشد و آثار آن را در مناطق مختلف کشور برآورد کرده باشد، وجود ندارد؛ بنابراین نوآوری این پژوهش در روش انجام تحقیق (اقتصادسنجی با روش حداقل مربعات تعمیم یافته برآوردی) و در قلمرو تحقیق (۳۱ استان کشور ایران) خلاصه می‌شود.

۳- روش تحقیق

هدف این پژوهش شناسایی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و برآورد تأثیر آن بر رشد اقتصادی استان‌های ایران است و برای این که بتوانیم شناسایی مؤلفه‌ها و میزان تأثیر آن بر رشد استان‌ها را به درستی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم، در ابتدا اطلاعات لازم در خصوص مبانی تئوریک، پیشینه مطالعات و مطالعات تجربی از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. اطلاعات و آمار استفاده شده در این پژوهش طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰، از آمار رسمی منتشر شده بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار و وزارت امور اقتصاد و دارایی و مرکز آمار ایران جمع‌آوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش اقتصادی‌سنجی داده‌های پانلی (حداقل مربعات تعمیم یافته برآوردی)^۱ در نرم‌افزار Eviews10 استفاده شده است. برای برآورد مدل، ابتدا جهت تعیین یکپارچگی سری‌های زمانی، از آزمون ریشه واحد داده‌های تابلوی استفاده شده و

با استفاده از تحلیل‌های هم‌جمعی وجود روابط بلندمدت اقتصادی آزمون و برآورد صورت گرفته است.

۳-۱- معرفی الگوی تحلیلی و متغیرها

از آنجایی که هدف این پژوهش برآورد مدل رشد است برای بررسی میزان رشد اقتصادی استان‌ها از مدل رشد اقتصادی سولو استفاده شده است، این مدل رشد که یکی از مدل‌های قدرتمند برای دستیابی جوامع به میزان رشد و توسعه اقتصادی است، توسط رابرت سولو (۱۹۵۶)^۲ توسعه یافت و جانشین مدل رشد پسا کینزی (هارود-دومار)^۳ گردید. مدل رشد سولو با ویژگی‌های برون‌زا بودن، بلندمدت بودن و در چاقوب نظریات مکتب کلاسیک است. این مدل تلاش می‌کند رشد اقتصادی بلندمدت را با بررسی انباشت سرمایه، رشد جمعیت یا نیروی کار و بهره‌وری نیروی کار توضیح دهد، هسته اصلی این مدل توابع تولید کاپ - داگلاس است.

متغیرهای اساسی مدل رشد شامل: Y تولید، K سرمایه، L نیروی کار و A دانش است که به صورت رابطه شماره (۱) با هم در ارتباط هستند:

$$Y_t = F(A_t, K_t, L_t) \quad \text{رابطه (۱)}$$

با گرفتن لگاریتم از طرفین معادله به رابطه ۲ دست پیدا می‌کنیم.

$$\ln Y_t = F(\ln A_t + \ln K_t + \ln L_t) \quad \text{رابطه (۲)}$$

با توجه به این که در این پژوهش دو مدل برآورد شده است در مدل اول مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به تنهایی بر رشد استان‌ها و در مدل دوم متغیرهای سرمایه و فناوری در متغیر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به صورت ترکیبی آمده است و مدل با در نظر داشت متغیر مستقل اصلی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به صورت ترکیبی و سایر متغیرهای کمکی با تکیه بر رابطه سوم، برآورد شده است.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + U_{it} \quad \text{رابطه (۳)}$$

مؤلفه‌ها و شاخص‌های که برای اندازه‌گیری مؤلفه‌ها در این پژوهش در نظر گرفته شده است.

جدول ۲: تعریف مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی

مؤلفه‌ها (لگاریتم)	نمادها	شاخص در نظر گرفته شده جهت سنجش مؤلفه
عدالت‌بنیانی اقتصاد	LFJE	ضریب جینی (معکوس شده)
دانش‌بنیانی اقتصاد	LKBE	شاخص سیستم نوآوری شامل؛ تعداد ثبت اختراع ساکنان، تعداد ثبت اختراع غیر ساکنان و تعداد مقالات و مجلات علمی و تخصصی؛ شاخص فناوری اطلاعاتی و ارتباطی شامل؛ دارندگان تلفن همراه به ازای هزار نفر، دارندگان رایانه به ازای هزار نفر و کاربران اینترنت؛ شاخص آموزش و منابع انسانی شامل ثبت‌نام در دوره دوم تحصیلی، ثبت‌نام در دوره سوم تحصیلی و مخارج آموزش به‌عنوان درصد از تولید ناخالص داخلی
درون‌زایی اقتصاد	LEE	نسبت درآمدهای مالیاتی استان بر تولید ناخالص داخلی استان
برون‌گرایی اقتصاد	LEOE	نسبت صادرات بر تولید ناخالص داخلی استان
مردم‌محور بودن اقتصاد	LPCE	اندازه دولت

منبع: یافته‌های تحقیق

با تکیه بر مطالعات انجام شده و داده‌های آماری در سطح استان‌ها مؤلفه‌های جدول شماره (۲) برای اقتصاد مقاومتی انتخاب شده که با استفاده از روش موریس، برای هر سال به یک شاخص کل رسیده‌ایم. روش انجام مدل موریس به صورت زیر است.

۳-۲-مدل موریس^۴

در این مدل، شاخص موریس بر اساس رابطه (۴) بدست می‌آید.

$$Y_{ij} = \left(\frac{X_{ij} - X_{i \min}}{X_{i \max} - X_{i \min}} \right) * 100 \quad \text{رابطه (۴)}$$

در این فرمول منظور از Y_{ij} شاخص نهایی برای متغیر i ام‌ها در استان j ام، X_{ij} متغیر i ام در استان j ام است و منظور از $X_{i min}$ حداقل مقدار متغیر i ام در بین استان‌ها و منظور از $X_{i max}$ حداکثر مقدار متغیر i ام در بین استان‌ها می‌باشد و در ضمن نکته دیگری که قابل ذکر است این که شاخص‌های به کار گرفته شده همسو و هم‌جهت است و در صورتی که همسو نباشد، جهت همسوسازی، شاخص مورد نظر را معکوس نموده در فرمول برای رسیدن به شاخص موربیس استفاده می‌گردد (رضوانی، ۱۳۸۳، ص. ۱۵۳). زمانی که شاخص ناموزون موربیس محاسبه گردید، مجموع Y_{ij} را جمع شده و به یک شاخص کل ترکیبی محاسبه می‌شود.

جدول ۳: تعریف متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته: تولید ناخالص داخلی (LGDP)	
نام متغیر (لگاریتم)	نماد
مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	LCECR
نیروی کار	LEM
تورم	LINF

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس جدول ۳، متغیرهایی که در مدل استفاده شده است به صورت زیر تعریف می‌گردد.

تولید ناخالص داخلی (GDP): تولید ناخالص داخلی، ارزش کالا و خدماتی را بیان می‌کند که در طی دوره زمانی مشخص معمولاً یک سال در منطقه جغرافیایی یک کشور تولید می‌شود (شاگری، ۱۳۹۴، ص. ۵۴).

مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی (CECR): اقتصاد مقاومتی، حاوی مؤلفه‌هایی چون درون‌زایی (با تکیه بر امکانات داخلی)، برون‌گرایی (اقتصاد متعامل با اقتصاد جهانی)،

دانش‌بنیانی (اقتصاد بر پایه دانش)، مردم‌بنیاد (اقتصاد مردمی) عدالت‌محور (مبتنی بر تولید ثروت و افزایش ثروت ملی) و پویا است (باقری، ۱۳۹۴، ص. ۲۱).

نیروی کار (LEM): نیروی کار متغیری است که بر اساس قانون در سن اشتغال قرار دارند، که در مجموع نیروی شاغل و بیکار یک کشور را شامل شده و در پروسه تولید یکی از عوامل مهم به شمار می‌رود.

تورم (INF): متغیری است که از برآیند نیروهای موجود در سمت عرضه و تقاضای کل بدست می‌آید، چون به طور کل مازاد تقاضای کل نسبت به عرضه موجب افزایش سطح عمومی قیمت‌ها می‌شود و زمانی تورم ایجاد می‌شود که افزایش سطح قیمت‌ها به‌طور مکرر و طی زمان صورت گیرد (Sadeqi et., 2002).

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- آزمون ایستایی داده‌ها

با توجه به این‌که نامانایی متغیرها باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌شود، به همین منظور ضروری است حداقل یکی از آزمون‌های هم‌انباشتگی برای آزمون ریشه‌واحد داده‌های پانلی استفاده شود. پس بنابراین، پیش از برآورد مدل در ابتدا آزمون ریشه-واحد لوین، لین چو^۵ رای متغیرهای مدل انجام می‌شود و در سطح و تفاضل مرتبه اول مورد بررسی قرار گرفته و نتایج آن در جدول شماره (۴) آورده شده است.

جدول ۴: آزمون مانایی لوین، لین چو

تفاضل مرتبه اول		سطح		متغیر
Prob	Statistic	Prob	Statistic	
۰,۰۰۰۰	-۹,۹۷۱	۰,۲۸۰	-۰,۵۸۱	GDP
۰,۰۰۰۰	-۱۵,۳۸۴	۰,۰۰۰۰	-۶,۲۶۹	CECR
۰,۰۰۰۰	-۲۱,۹۷۱	۰,۰۰۰۰	-۶,۴۱۶	EM
۰,۰۰۰۰	-۱۰,۱۰۵	۰,۰۳۳	-۱,۸۳۵	INF

منبع: محاسبات تحقیق

با توجه به نتایج به دست آمده در این آزمون، تعدادی از متغیرهای مدل نامانا هستند و با یک بار تفاضل‌گیری مانا می‌شوند. در مجموع، متغیرهای تحت بررسی مدل، هم‌جمع از درجه صفر و یک می‌باشند و به همین لحاظ، انجام آزمون هم‌انباشتگی لازم است.

۴-۲- آزمون هم‌انباشتگی داده‌های پانلی

از آنجایی که تعدادی از سری‌های زمانی اقتصادی نامانا (حاوی روندهای تصادفی) هستند می‌تواند علت اصلی در تجزیه و تحلیل هم‌انباشتگی باشد، ولی ممکن است در بلندمدت ترکیب خطی این متغیرها، مانا (بدون روند تصادفی) باشند. در اینجا نیز به علت عدم مانایی تمامی متغیرها در سطح، از آزمون هم‌جمعی جهت حصول اطمینان از وجود رابطه بلندمدت بین متغیر استفاده شده است. در این تحقیق برای بررسی وجود یا عدم وجود رابطه هم‌جمعی میان متغیرها از آزمون هم‌جمعی کائو (انگل گرنجر)^۶ استفاده و طبق جدول (۵) نتایج نشان می‌دهد که رابطه بلندمدت بین متغیرها وجود دارد.

جدول ۵: نتایج آزمون هم‌جمعی کائو

آماره	ضریب	
۰,۰۰۰۰	-۱۲,۷۳۹	ADF

منبع: محاسبات تحقیق

۴-۳- برآورد مدل

نتایج آزمون‌های چاو (لیمر)^۷ و هاسمن^۸ در جدول (۶) گزارش شده است.

جدول ۶: نتایج آزمون‌های لیمر و هاسمن

نتیجه آزمون	Prob	آماره آزمون	نوع آزمون
تأیید مدل پانل	۰,۰۰۰۰	۲۲,۴۳۴	چاو (لیمر)
تأیید مدل با اثرات ثابت	۰,۰۰۰۱	۲۱,۹۸۰	هاسمن

منبع: محاسبات تحقیق

بر اساس نتایج آزمون‌ها در جدول (۶) برآورد مدل از روش پنل اثبات می‌شود و بر اساس آزمون هاسمن تخمین به روش اثرات ثابت صورت می‌گیرد. نتایج الگوی معرفی شده به منظور بررسی رابطه بین رشد اقتصادی استان‌های ایران و متغیرهای مستقل تحت بررسی با به کارگیری از روش پنل دیتا با اثرات ثابت (حداقل مربعات تعمیم یافته برآوردی) در دو مدل برآورد شده است.

جدول ۷: مدل تأثیر مؤلفه‌ها بر رشد اقتصادی از روش (EGLS)

متغیر وابسته: لگاریتم رشد اقتصادی (LGDP)				متغیرها
احتمال	آماره t	انحراف معیار	ضریب	
۰,۰۰	۳,۷۶۰۳	۰,۲۲۲۲	۰,۸۳۵۸	LFJE لگاریتم عدالت‌بنیانی
۰,۱۰	۱,۶۴۸۱	۰,۱۹۷۲	۰,۳۲۵۱	LKBE لگاریتم دانش‌بنیانی
۰,۰۰	۳,۰۳۴۳	۰,۰۳۹۱	۰,۱۱۸۷	LEE لگاریتم درون‌زایی
۰,۰۱	۲,۵۵۳۵	۰,۰۵۲۸	۰,۱۳۴۸	LEOE برون‌گرایی
۰,۰۰	-۱۰,۲۷۱۲	۰,۰۱۷۹	-۰,۱۸۴۰	LPCE مردم‌محور بودن
			۰,۹۲۳۳	R2

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول (۷)، نتایج مدل حاکی از خوب و قابل قبول بودن مدل است، به نحوی که ۹۲ درصد متغیر وابسته تولید ناخالص داخلی توسط متغیرهای مستقل (مؤلفه‌ها) توضیح داده می‌شود.

- عدالت‌بنیانی اقتصاد تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به نحوی که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در متغیر عدالت‌بنیانی به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۸۳ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می‌یابد. قابل یادآوری است که مؤلفه عدالت‌بنیانی با شاخص معکوس شده‌ی ضریب-جینی اندازه‌گیری شده است و به همین دلیل تغییرات ضریب‌جینی با رشد-اقتصادی با تکیه به نتایج مدل همسو می‌باشد.

- دانش‌بنیانی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به نحوی که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) متغیر دانش‌بنیانی به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۳۲ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می‌یابد.
- درون‌زایی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به طوری که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در متغیر درون‌زایی به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۱۱ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می‌یابد.
- برون‌گرایی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به طوری که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در برون‌گرایی به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۱۳ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می‌یابد.
- از آنجایی که مؤلفه مردمی بودن با شاخص اندازه دولت اندازه‌گیری می‌شود، به همین دلیل به هر اندازه که اندازه دولت بیشتر شود، بر رشد اقتصادی تأثیر منفی می‌گذارد و از طرف دیگر به هر اندازه، اندازه دولت کاهش یابد مردمی بودن بیشتر شده و بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت می‌گذارد. در حقیقت مردم‌محور بودن اقتصاد تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به طوری که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در متغیر مردم‌محور بودن به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۱۳ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می‌یابد.
- با توجه به نتایج به دست آمده، میان مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی (عدالت‌بنیانی، دانش‌بنیانی، درون‌زایی، برون‌گرایی و مردم‌محور بودن) و تولید ناخالص داخلی ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد، اما بیشترین تأثیر تولید ناخالص داخلی از منظر عدالت‌بنیانی و دانش‌بنیانی است. بنابراین افزایش عدالت باعث افزایش مطلوبیت و تأثیر دانش‌بنیانی بر بهره‌وری نیروی کار، درون‌زایی باعث افزایش تولید داخلی، برون‌گرایی (صادرات) با مثبت شدن تراز

پرداخت و خصوصی سازی باعث بهتر شدن کارایی فعالیت های اقتصادی شده و تأثیر آن ها بر رشد اقتصادی قابل توجیه است.

جدول ۸: برآورد مدل ترکیب مؤلفه ها با سایر متغیرهای کمکی از روش (EGLS)

متغیر وابسته: لگاریتم رشد اقتصادی (LGDP)				متغیرها
احتمال	آماره t	انحراف معیار	ضریب	
۰,۰۴	۲,۰۶۵	۰,۰۷۱	۰,۱۴۶۶	LCECR لگاریتم شاخص ترکیبی مؤلفه های اقتصاد مقاومتی
۰,۰۰	۴,۰۰۷	۰,۲۷۳۷	۱,۰۹۷۰	LEM لگاریتم نیروی کار
۰,۰۰	-۱۰,۶۱۵۴	۰,۰۳۴۳	-۰,۳۶۴۴	LINF لگاریتم تورم
۰,۸۶۱				R2

منبع: یافته های تحقیق

با توجه به جدول (۸)، نتایج مدل به علت توضیح دادن ۸۶ درصد متغیر وابسته تولید ناخالص داخلی توسط متغیرهای مستقل، حاکی از خوب بودن و قابل قبول بودن آن است.

- شاخص ترکیبی مؤلفه های اقتصاد مقاومتی تأثیر مثبت و معنی داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به نحوی که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در مؤلفه ها به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۱۴ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می یابد. بنابراین، فرضیه مربوط به ارتباط مثبت و معنی داری میان تولید ناخالص داخلی استان ها و مؤلفه های اقتصاد مقاومتی تأیید می شود.
- نیروی کار تأثیر مثبت و معنی داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به طوری که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) نیروی کار به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۱,۰۹ درصد تغییر (افزایش / کاهش) می یابد.

- تورم تأثیر منفی و معنی‌داری بر تولید ناخالص داخلی دارد به طوری که با یک درصد تغییر (افزایش / کاهش) در تورم به طور متوسط تولید ناخالص داخلی ۰,۳۶ درصد تغییر (کاهش / افزایش) می‌یابد.

نتیجه‌گیری

دستیابی به سطحی از رشد و توسعه مطلوب از اهداف اساسی کشورهای مختلف می‌باشد و ادبیات و تئوری‌های مختلفی جهت دستیابی به اهداف توسعه اقتصادی طی چند دهه اخیر شکل گرفته است. در چارچوب سیاست‌های اقتصادی، تئوری‌های توسعه منطقه‌ای با رویکرد ارتقای نقش مناطق در تقسیم کار ملی نیز شکل گرفت. در دهه اخیر با شدت گرفتن مخاطرات، شوک‌های جهانی و تحریم‌های بیرونی، شناسایی عوامل مؤثر بر پیشرفت اقتصادی کشور مطرح شد که در شرایط نسبتاً پیچیده اقتصادی، یک راهبرد مناسب جهت مقابله با موانع و رسیدن به رشد مورد نظر را محقق نماید. در ادبیات اقتصادی، سیاست تاب‌آوری اقتصادی (اقتصاد مقاومتی در ایران) به عنوان عامل مؤثر بر متغیرهای کلان اقتصادی معرفی شده است، با توجه به رشد پایین اقتصادی استان‌های ایران طی سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه، در این مقاله شناسایی مؤلفه‌های اقتصادی مقاومتی و برآورد تأثیر آن بر رشد اقتصادی استان‌های ایران طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۶ با استفاده از مدل اقتصادی سنجی پنل دیتا (حداقل مربعات تعمیم‌یافته برآوردی) در نرم‌افزار Eviews10 از اهداف و مسئله اصلی این تحقیق می‌باشد.

جهت ایستا بودن و وجود رابطه بلندمدت میان متغیر از آزمون ریشه‌واحد (لوین، لین چو) و آزمون هم‌جمعی (کائو) استفاده شده است که در آزمون ریشه‌واحد داده‌های ناماننا با یک بار تفاضل‌گیری ماننا شده و در آزمون هم‌انباشتگی رابطه میان متغیرها بلندمدت است. با استفاده از آزمون اف لیمر داده‌ها پانل و در آزمون هاسمن عرض از مبدا با اثرات ثابت شناسایی شد. در این تحقیق، به باور نظریه‌پردازان، در اقتصاد مقاومتی، مؤلفه‌های علمی متناسب با نیازها، اقتصاد مردم‌محور (مردم‌بنیاد)، در تعامل با اقتصاد

جهان (برون‌گرا)، با تکیه به منابع داخلی (درون‌زا)، استوار بر پایه‌های دانش (دانش‌بنیان)، مبتنی بر افزایش ثروت ملی و تولید ثروت (عدالت بنیان) مطرح شده است.

در رابطه با تأثیر مؤلفه‌ها بر رشد اقتصادی استان‌های ایران، نتایج پژوهش در دو مدل حاکی از این است که، در مدل اول میان مؤلفه عدالت بنیانی و رشد اقتصادی استان‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد، از آنجایی که عدالت بنیانی بیشترین تأثیر بر رشد اقتصادی استان‌های ایران دارد، توصیه می‌شود در سطح استان روی توزیع مجدد درآمد بین دهک‌های مختلف درآمدی توجه بیشتری صورت گیرد تا سطح مطلوبیت کل افزایش یافته و رشد اقتصادی استان‌ها بیشتر شود. بعد از مؤلفه عدالت-بنیانی، مؤلفه دانش‌بنیانی بر رشد اقتصادی استان‌ها تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. ارتقای سیستم‌های نوآوری و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان، بهبود زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی، ارتقای دانش و مهارت‌های منابع انسانی به‌ویژه در استان‌های کمتر توسعه‌یافته توصیه می‌شود. سومین مؤلفه که بیشترین تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی استان‌ها دارد، مردمی بودن است، با توجه به تأثیر مثبت مردمی بودن اقتصاد بر رشد اقتصادی استان‌ها، افزایش خصوصی‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و مشارکت دادن مردم در فعالیت‌های اقتصادی به ویژه رشد تعاونی‌ها صورت می‌گیرد. برون‌گرایی چهارمین مؤلفه است که بر رشد اقتصادی استان‌ها تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد، از عوامل دیگر مؤثر بر رشد اقتصادی استان‌ها اعمال سیاست‌های برون‌گرایی در استان‌ها است. توسعه صادرات محلی، کاهش مقررات، همکاری مناطق مرزی با کشورهای همسایه، مانع‌زدایی قوانین و مقررات که بر روند توسعه صادرات مناطق اثر معکوس دارد می‌بایست در دستور کار مقامات محلی قرار گیرد. درون‌زایی آخرین مؤلفه است که بر رشد اقتصادی استان‌ها تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد، بر اساس این، استفاده از منابع و سرمایه انسانی مناطق، شناسایی پایه‌های مالیاتی و کاهش نرخ مالیات از فعالیت‌های

تولیدی مستقر در استان‌ها، شناسایی مزیت‌های نسبی و رقابتی منابع، شناسایی محصولات محلی در رسانه‌های محلی جهت افزایش تولیدات و ارتقا درون‌زایی اقتصاد مناطق توصیه می‌شوند.

در مدل دوم، مؤلفه‌ها به صورت شاخص ترکیبی با سایر متغیرهای کمکی (نیروی-کار، تورم) بر رشد اقتصادی استان‌ها طی دوره‌زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۶ برآورد شده است، نتایج مدل بیان می‌کند که میان متغیر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و تولید ناخالص داخلی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد و همین‌طور میان متغیرهای نیروی‌کار و تولید ناخالص داخلی استان‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار وجود داشته با توجه به نقش نیروی انسانی در مدل برآورد شده در این تحقیق استفاده از ظرفیت پارک‌های فناوری، مراکز رشد فناوری و مراکز فنی حرفه‌ای استانی جهت ارتقای مهارت‌های نیروی انسانی مستقر در استان‌ها پیشنهاد می‌گردد. میان تورم و تولید ناخالص داخلی استان‌ها رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. بر اساس مدل برآوردی تحقیق تورم و بی‌ثباتی اقتصادی از عوامل کاهنده رشد اقتصادی در استان‌های کشور است لذا سیاست‌گذاران توسعه کشور می‌بایست سیاست انضباط پولی و مالی در کشور را جهت کاهش نرخ تورم به‌طور جد دنبال نمایند. نتایج این پژوهش با مطالعات راثی و محسنی زنوزی (۱۳۹۵) و محسنی زنوزی و صادق‌وند (۱۳۹۶) همسو است.

یادداشت‌ها:

1. Estimated generalized least squares (EGLS).
2. Robert Solow (1956).
3. Harrod-Domar Growth Model.
4. Morris Model
5. Liven, Lin and Chu.
6. 1-Kao (Engle-Granger Based) Test
7. 1-F-limer Test.
8. 2-Hausman Test.

کتابنامه:

- ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۵). راهبرد تعدیل فقر در محلات شهری با رویکرد اقتصاد مقاومتی (کلان شهر تهران)، *جغرافیا و توسعه*، ش ۴۴، ۲۴-۱.
- ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۱/۳۰، در Khamenei.ir
- اشرفی، غلامرضا حاجتی (۱۳۹۶). مجموعه هاشم قوانین: برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با: سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، تهران: نشر گنج دانش.
- افقه، سید مرتضی و سید امین منصوری (۱۳۹۹). غفلت از تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی، مخاطره کلیدی، در اجرای سند الگویی پیشرفت؛ مطالعه موردی استان خوزستان، *فصلنامه علمی مطالعات اقتصاد اسلامی*، ش ۲، ۳۷۵-۳۴۷.
- باقری، مهدی (۱۳۹۴). بررسی تأثیر مؤلفه‌های اقتصادمقاومتی بر توسعه سازمانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، ۱۳۹۶-۱۳۹۰.
- بریمانی، محمد (۱۳۹۸). تأثیر فناوری اطلاعات بر تحقق اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: سازمان بسیج سازندگی استان مازندران)، موسسه آموزش عالی هدف.
- پروندی، ساسان (۱۳۹۶). اولویت‌سنجی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق برنامه‌های آمایش سرزمین در ایران، دانشگاه ارومیه.
- پیغامی، عادل (۱۳۹۳). درس گفتارهای اقتصادمقاومتی، تهران: دانشگاه امام صادق.
- پیلسته، بهنام (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل جایگاه استان‌های کشور ایران از لحاظ مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، پایان نامه ارشد، دانشگاه ولی عصر (ع) رفسنجان.
- خوانساری، رسول و قلیچ، وهاب (۱۳۹۴). «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی با استفاده از روش تاپسیس فازی»، *دو فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی*، ش ۱، ۱۱۸-۸۹.

رائی، نیره و سید جمال‌الدین محسنی زنوزی (۱۳۹۵). بررسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در نظام درآمدی دولت و تأثیر آن بر رشد اقتصاد ایران، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، س ۴، ۱۳۲-۱۱۵.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج، مجله جغرافیا و توسعه ی ناحیه ای شماره ۳.

رفیعیایی، سید احمد (۱۳۹۷). نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.ا، فصلنامه پدافند غیر عامل و امنیت، ش ۲۴، ۱۲۵-۹۹.

ریاحی مهر، باقر (۱۳۹۴). اصول اقتصاد مقاومتی از منظر امیرالمؤمنین و فقه اسلامی، فقه و اجتهاد، ش ۴، ۱۰۲-۱۲۹.

سلیمانی، یاسر و پیغامی، عادل (۱۳۹۵). مؤلفه‌های الگوی مقاوم‌سازی اقتصادی- اجتماعی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری)، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ش ۷۱، ۲۹-۶.

سوری، علی (۱۳۹۳). سرمایه اجتماعی و رشد در ایران، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ش ۴۶، ۶۹-۴۹.

شاکری، عباس (۱۳۹۴). اقتصاد کلان، نظریه‌ها و سیاست‌ها، ج ۱، تهران: انتشارات رافع. شقاقی شهری، وحید و کریم، محمدحسین (۱۳۹۵). اثر فساد مالی بر درون‌زایی اقتصاد ایران در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ویژه نامه اقتصاد مقاومتی، ۹۰-۶۳.

عبدالملکی، حجت‌الله (۱۳۹۱). الگوی اسلامی پیشرفت منطقه‌ای، دو فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، ش ۲، ۵۱-۲۱.

عبدالملکی، حجت‌الله (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی: درآمدی بر مبانی نظری، سیاست‌ها و برنامه عمل، تهران: بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

عمار لو، محسن و روحانی، محمدجعفر (۱۳۹۷). «اقتصاد دانش‌بنیان، بررسی اهمیت و نقش آن در تحقق اقتصاد مقاومتی و اشتغال پایدار»، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، ش ۲۱۹، صص. ۱۲-۴.

- قاسمی، بهاره (۱۳۹۶). بررسی زمینه‌های تنوع بخشی اقتصادی نواحی روستایی در راستایی اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: استان اصفهان، بخش جلگه)، دانشگاه گیلان.
- قلی‌پور، زهرا (۱۳۹۶). بررسی نقش پارک‌های علم و فناوری و تأثیر آن بر تحقق اقتصاد مقاومتی (پارک‌های علم و فناوری استان قزوین)، دانشگاه علم و فرهنگ.
- قویدل سدهی، الهه (۱۳۹۶). تحلیل استراتژیک تولید برنج در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: استان گیلان)، دانشگاه قم.
- قویدل، الهه (۱۳۹۷). آثار رویکرد الگوی اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی، فصلنامه سیاست‌های کلان و راهبردی، شماره ویژه.
- کمیحانی، اکبر و میرجلیلی، سیدحسین (۱۳۸۰). سازوکار استراتژیک تجاری برای توسعه صادرات صنعتی ایران، پژوهش‌نامه بازرگانی، ش ۱۵، ۶۲-۳۱.
- گشتاسبی، فرزاد (۱۳۹۷). شناسایی عوامل بسترساز اقتصاد مقاومتی بر افزایش درآمدهای کارگاه‌های کوچک تولیدی استان کهگیلویه و بویراحمد به روش تحلیل سلسله مراتبی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گچساران.
- لطفی، اکبر (۱۳۹۵). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق اقتصاد مقاومتی در بخش صنعت استان آذربایجان غربی، دانشگاه ارومیه.
- لطفی، حبیب‌الله و محمد جواد توکلی (۱۳۹۹). مفهوم مؤلفه‌های درون‌زایی در اقتصاد مقاومتی، معرفت، ش ۵، ۶۰-۴۹.
- محسنی زنوزی، سیدجمال‌الدین و صادق‌وند، بهزاد (۱۳۹۶). تأثیر شاخص‌های اقتصاد مقاومتی بر رشد اقتصادی ایران، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ش ۶۷، ۶۱-۳۹.
- مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری، ۱۳۹۶-۱۳۹۰.
- مشهدی حسن میرزای شیرازی، امید (۱۳۹۶). تدوین راهبردهای تحقق اقتصاد مقاومتی با رویکرد کارآفرینی در بسیج تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت.
- موسوی و همکاران (۱۳۹۷). تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی (مطالعه موردی: استان کردستان)، علوم و فنون مرزی، ش ۱، ۶۳-۳۳.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک داده‌های اقتصادی و مالی، ۱۳۹۶-۱۳۹۰.

- یوسفی، احمدعلی و غفاری، مجتبی (۱۳۹۵). «نقش مردم در اقتصاد مقاومتی (با تأکید بر بیانات رهبر انقلاب)»، *دوفصلنامه پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی*، ش ۱، ۱۵۶-۱۲۸.
- Abdul Maleki, Hojjatullah (2012). The Islamic Model of Regional Development, *two scientific-specialized quarterly journals of Islamic Economic Studies*, Vol. 2, 51-21, (In Persian)
- Abdul Maleki, Hojjatullah (2015). *Resistance Economics: An Introduction to Theoretical Foundations, Policies and Action Plan*, Imam Sadegh University Student Basij Publications, (In Persian)
- Afgeh, Seyed Morteza and Seyed Amin Mansouri; (2020). Neglect of economic and social resilience is a key risk in implementing the model model of progress; Case study of Khuzestan province, *Scientific Quarterly of Islamic Economics Studies*, Vol. 2, 375-347, (In Persian)
- Ammar Lou, Mohsen and Mohammad Jafar Rouhani (2018). "Knowledge-based economics, examining its importance and role in achieving a resilient economy and sustainable employment", *Social, Economic, Scientific and Cultural Monthly of Labor and Society*, Vol. 219, 12-4, (In Persian)
- Bagheri, Mehdi (2015). *Investigating the Impact of Resistance Economy Components on Organizational Development*, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, (In Persian)
- Bahnam, Pilista. (2019). *Study and analysis of the position of the provinces of Iran in terms of components of the resistance economy*, Master Thesis, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, (In Persian)
- Barimani, Mohammad (2019). *The Impact of Information Technology on the Realization of Resistance Economy (Case Study: Basij Sazandegi Organization of Mazandaran Province)*, Target Higher Education Institute, (In Persian)
- Central Bank of the Islamic Republic of Iran, Economic Indicators, 2011-2017.
- Communication of general policies of resistance economy, 2013, in Khamenei.ir
- Ebrahimzadeh et al. (2016). Poverty alleviation strategy in urban areas with the approach of resistance economy (Tehran metropolis), *Geography and Development*, Vol. 44, 24-1, (In Persian)
- Ghasemi, Bahareh (2017). *Investigating the fields of economic diversification of rural areas in the direction of resistance economy (Case study: Isfahan province, plain)*, University of Guilan, (In Persian)
- Gholipoor, Zahra (2017). *Investigating the role of science and technology parks and its impact on the realization of resistance economy (science and*

- technology parks of Qazvin province*), University of Science and Culture, (In Persian)
- Goshtasbi, Farzad (2018). *Identifying the bedrock factors of resistance economy on increasing the incomes of small production workshops in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad provinces by hierarchical analysis method*, Islamic Azad University, Gachsaran branch, (In Persian)
- Harrod, R.F. (1959), 'Domar and Dynamic Economics', *Economic Journal*, 69, September, 451-64.
- Khansari, Rasool and Wahab Qelich; (2015). "Prioritization of effective factors on the realization of the general policies of the resistance economy in the banking system using the fuzzy TOPSIS method", *Journal of Islamic Financial Research*, Vol. 1, pp. 118-89, (In Persian)
- Komijani, Akbar and Seyed Hossein Mirjalili (2001). Strategic Trade Mechanism for the Development of Iran's Industrial Exports, *Trade Research Journal*, Vol. 15, 62-31, (In Persian)
- Lotfi, Akbar (2016). *Identifying and prioritizing the factors affecting the realization of resistance economy in the industrial sector of West Azerbaijan Province*, Urmia University, (In Persian).
- Rizwani, Mohammad Reza (2013). Measuring and analyzing the development levels of rural areas in Sanandaj city, *Journal of Geography and Regional Development*, No. 3. (In Persian)
- Lotfi, Habibollah and Mohammad Javad Tavakoli (2020). The concept of endogenous components in resistance economics, *Knowledge*, Vol. 5, 60-49, (In Persian)
- Mankiw, N. G., D. Romer and D. N. Weil (1992), "A contribution to the Empirics of Economic Growth", *Quarterly of Economics*, volume 107, Issue 2, pp. 407-437.
- Mashhadi Hassan Mirzaei Shirazi, Omid (2017). *Developing Strategies for Realizing a Resistance Economy with an Entrepreneurial Approach in Tehran Basij*, Islamic Azad University, Safa Dasht Branch, (In Persian)
- Ministry of Economic Affairs and Finance, Economic and Financial Database, 2011-2017.
- Mohseni Zanozi, Seyed Jamaluddin and Behzad Sadeghvand (2017). The Impact of Resistance Economy Indicators on Iran's Economic Growth, *Islamic Economics Quarterly*, Vol. 67, pp. 61-39, (In Persian)
- Mousavi et al. (2018). Explaining the role of components of resistance economy in achieving sustainable security in border areas (Case study: Kurdistan Province), *Border Science and Technology*, Vol. 1, 63-33, (In Persian)

- North, D. (1990) *Institutions, Institutional change, and Economic performance* (New York: Cambridge University press).
- Paighami, Adel (2014). *Lecture on Resistance Economics*, Tehran, Imam Sadeqh University, (In Persian)
- Ashrafi, Gholamreza Hojjati (2016). *Hamesh Law Collection: Sixth Five-Year Plan for Economic, Social and Cultural Development of the Islamic Republic of Iran with: General Policies of Resistance Economy*, Tehran: Ganj Danesh Publishing House, (In Persian)
- Parvandi, Sasan (2017). *Prioritization of components of resistance economy in the implementation of land management programs in Iran*, Urmia University, (In Persian)
- Qoydil Sadhi, Elaha (2017). *Strategic analysis of rice production in order to achieve a resilient economy (Case study: Guilan province)*, Qom University, (In Persian)
- Qoydil, Elaha (2018). The effects of the resistance economy model approach in the agricultural sector, *Quarterly Journal of Macro and Strategic Policies, Special Issue*, (In Persian)
- Raasi, Nayreh and Seyed Jamaluddin Mohseni Zanozi (2015). A Study of the Components of Resistance Economy in the Government Revenue System and Its Impact on the Growth of Iran's Economy, *Quarterly Journal of Strategic and Macro Policies*, Vol. 4, 132-115, (In Persian)
- Rafiei, Seyed Ahmad (2018). The Role of Components of Resistance Economy in Sustainable Development of the Islamic Republic of Iran, *Quarterly Journal of Passive Defense and Security*, Vol. 24, 125-99, (In Persian)
- Riahi Mehr, Baqer; (2015). Principles of resistance economics from the perspective of Amir al-Mo'menin and Islamic jurisprudence, *jurisprudence and ijtehad*, vol. 4, 102-129, (In Persian)
- Sadeqi, Mehdi & Fadaii Khorasgani, Mehdi (2002). "VAT inflationary effects on different sectors of the Iranian economy", *Journal of Economic Preceding studies*, (4). (In Persian).
- Shaghghi Shahri, Vahid and Mohammad Hossein Karim (2015). The effect of financial corruption on the endogenousness of Iran's economy in line with the general policies of the resistance economy, *Special Issue of Resistance Economics*, 90-63, (In Persian)
- Shakeri, Abbas (2015). *Macroeconomics, Theories and Policies*, Vol. 1, Tehran, Rafi Publications, (In Persian)
- Soleimani, Yaser and Adel Peyghami (2015). *Components of the Socio-Economic Stabilization Model of the Islamic Republic of Iran (Case Study*

- of the General Policies Communicated by the Supreme Leader), *Basij Strategic Studies Quarterly*, Vol. 71, 6-29, (In Persian)
- Solow, R. M. (1956) "A contribution to the theory of Economic Growth", *quarterly Journal of Economics*, Vol. 7, 65-94.
- Soori; Ali (2014). Social Capital and Growth in Iran, *Quarterly Journal of Economic Research and Policy*, Vol. 69, 46-49, (In Persian)
- Statistics Center of Iran, Statistical Yearbooks, 2011-2017.
- Yousefi, Ahmad Ali and Mojtaba Ghaffari (2015). "The role of people in the resistance economy (with emphasis on the statements of the Supreme Leader of the Revolution)", *Bi-Quarterly Journal of Resistance Economy Research*, Vol. 1, 156-128, (In Persian).
- Wang, X & Sandholm, T. (2003) Learning near-Pareto Optimal conventions in polynomial time; Proceedings of the Annual Conference on Neural Information Processing Systems (NIPS), Canada: Vancouver.